

Małgorzata Nowakowska
Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków

PRZED WSZYSTKIM ZNACZENIE.
Teoria determinacji i aspektu
Profesora Stanisława Karolaka

1. Podejście onomazjologiczne

Analizując prace prof. Karolaka, a także mając w pamięci jego zajęcia dla studentów romanistyki Uniwersytetu Śląskiego, doszłam do wniosku, że najważniejszym przesłaniem Profesora była kwestia znaczenia. Co więcej, znaczenie było dla Niego elementem dominującym nad formą, czyli analizę językową zaczyna się od *signifié*, a nie od *signifiant*. Wydaje mi się, że na wybór podejścia onomazjologicznego wpłynęła fascynacja Profesora pracami Hjelmsleva, a przede wszystkim jego rozróżnieniem między planem treści i wyrażenia. Profesor zwracał szczególną uwagę na przypadki, w których pomiędzy planem treści a wyrażenia nie ma relacji wzajemnej jednoznaczności, czyli relacji jeden do jednego. Dodajmy, że podejście onomazjologiczne łączyło się u Profesora z wiarą w możliwość oddania znaczenia jednostek różnych języków za pomocą jednostek uniwersalnych. Według prof. Karolaka to forma charakteryzowała się idiosynkratycznością, a nie treść.

W tym artykule przedstawię dwie teorie autorstwa prof. Karolaka, teorię determinacji i aspektu. W obu teoriach odnajdziemy ideę dominacji treści nad formą. Tworząc swoje teorie, Profesor dał wyraz modernistycznemu przekonaniu o możliwości ujęcia praw języka w koherentny model. Podkreślmy jednak, że tworzenie modeli nie odbywało się tutaj ze szkodą dla faktów językowych, co się często zdarza w językoznawstwie opartym na modelach formalnych. Możliwe, że praca nad językami obcymi chroni badacza przed tymi nadużyciami, gdyż jest on zmuszony do posługiwania się korpusem zawiera-

jącym autentyczne fakty językowe. A prof. Karolak pracował nad wieloma językami, m. in. nad rosyjskim, bułgarskim, macedońskim, francuskim czy angielskim, a język polski służył mu często za punkt odniesienia do badań kontrastywnych.

Opis tych dwóch teorii ograniczę do prac prof. Karolaka poświęconych językowi francuskiemu. Dodajmy, że zarówno teoria determinacji, jak i aspektu znalazły swoje zastosowanie w postaci książek, które można uważać za podręczniki akademickie przeznaczone dla polskich studentów romanistyki. Chodzi o dwie książki o regułach użycia rodzajnika francuskiego: *Jak stosować rodzajnik francuski, napisaną wraz z Małgorzatą Nowakowską* (1999) oraz *Rodzajnik francuski w ujęciu funkcjonalnym* (2004), która była, w stosunku do poprzedniej, poszerzona o syntagmy abstrakcyjne i wieloczłonowe. Teoria aspektu została wyłożona w podręczniku pt. *Składnia francuska o podstawach semantycznych* (2007), w rozdziale pt. „Wyrażenia predykatywne orzeczeniowe”. Te podręczniki zostały wydane z ćwiczeniami i kluczem, przygotowanymi przez współpracownice prof. Karolaka: Małgorzatę Nowakowską (2004, cf. Karolak & Nowakowska 1999) oraz Izabelę Pozierak-Trybisz (2007).

2. Teoria determinacji

Kategoria określoności i nieokreśloności jest zgramatyzalizowana w języku francuskim (cf. Karolak 1990, 2002) za pomocą tzw. „rodzajnika”, czyli morfemu, który oznacza, oprócz opozycji określony *vs* nieokreślony, także rodzaj rzeczownika, przed którym występuje (Karolak 1989, 1999¹). Syntagma nominalna jest zatem poprzedzona rodzajnikiem określonym (*le / la / les*)² lub nieokreślonym (*un / une / des*). Należy dodać, że do rodzajników nieokreślonych zaliczamy też tzw. „rodzajnik częściowy” (*du / de la*), gdyż wchodzi on w opozycję z rodzajnikiem określonym. Należy dodać, że brak rodzajnika jest też znaczący. Moją prezentację opisu reguł rodzajnika opieram na wyżej cytowanych podręcznikach (Karolak & Nowakowska 1999, Karolak 2004, Nowakowska 2004).

Podejście prof. Karolaka do istniejącego opisu reguł użycia rodzajnika w języku francuskim odznaczało się krytycyzmem. Chodziło o prace lingwi-

¹ Nie podaję tutaj odwołań do artykułów prof. Karolaka napisanych po francusku. Odsyłam czytelnika do jego dzieł zebranych (2001), zawierających większość z tych artykułów, które zostały przetłumaczone na język polski.

² *Le* oznacza rodzaj męski, *la* – żeński, obydwa liczbę pojedynczą, zaś *des* liczbę mnogą bez rozróżnienia na rodzaj. To dotyczy też form rodzajnika nieokreślonego *un*, *une* i *des*. Nie podaję tu alomorfów tych form, takich jak m.in.: *l'*.

stów frankofońskich, którzy ujmowali to zagadnienie w sposób idiosynkratyczny, co jest zrozumiałe tylko dla użytkowników tego języka. Zaś z punktu widzenia języków bezrodzajnikowych, a wśród nich polskiego, rzecz jest dość trudna do opisu, czy nawet do wyobrażenia. Nie pomaga tu wskazywanie na różne „wartości” rodzajnika określonego czy nieokreślonego, które spotykamy w pracach romanistów francuskich. Według nich, rodzajnika nieokreślonego używamy wtedy, gdy chodzi o jednego niezidentyfikowanego reprezentanta jakiejś kategorii (1) lub gdy reprezentując jakąś kategorię, staje się on typowy dla całej kategorii (2)³:

(1)	Un	homme	court.		
	NOKR.	mężczyzna	bieganie		
(2)	Un	soldat	espagnol	est	courageux.
	NOKR.	żołnierz	hiszpański	jest	odważny

Zatem używa się go w dwóch bardzo różnych, żeby nie powiedzieć „wykluczających się”, sytuacjach: rodzajnik nieokreślony ma zarówno wartość szczegółową, jak i generyczną. Problem w tym, że te dwie wartości reprezentuje również rodzajnik określony. Zdanie (3) ma odniesienie szczegółowe, zaś (4) – odniesienie generyczne:

(3)	L'	homme	court.		
	OKR.	mężczyzna	bieganie		
(4)	Le	soldat	espagnol	est	courageux.
	OKR.	żołnierz	hiszpański	jest	odważny

Zatem zarówno rodzajnik nieokreślony, jak i określony jest używany w obu sytuacjach. To stwierdzenie jest prawdziwe, ale wprowadza w zakłopotanie Polaka uczącego się języka francuskiego, gdyż nie znajduje on żadnej wskazówki, która by mu pomogła odpowiedzieć na pytanie: „kiedy należy użyć rodzajnika określonego, a kiedy nieokreślonego?” Uczący się języka francuskiego może nawet z tego wywnioskować, że nie ma żadnych reguł. To stwierdzenie pokazuje też, jak podejście semazjologiczne, czyli od *signifiant* do *signifié*, nie sprawdza się w takiej sytuacji. Chodzi o to, że język polski, podobnie jak rosyjski czy japoński, nie zgramatyzalizował kategorii określoności i nieokreśloności. Prof. Karolak proponuje więc podejście onomazjologiczne. Jeśli zarówno rodzajnik określony, jak i nieokreślony może mieć taką samą wartość, to nie

³ W parafrazach metajęzykowych używamy następujących skrótów: OKR. = *określony*, NOKR. = *nieokreślony*, Ø = brak rodzajnika.

należy się zastanawiać nad tzw. „wartością rodzajnika”, ale nad wartością całej syntagmy nominalnej. I chodzi tu nie tylko o to, jakie typy semantyczne rzeczowników są użyte do budowy syntagmy nominalnej, ale także o to, jakie znaczenie powstaje, gdy rzeczowniki kombinują się z innymi rzeczownikami czy innymi elementami językowymi, tworząc syntagmy nominalne rozwinięte. Znaczenie zależy też od ko-okurencji danej syntagmy nominalnej z ko-tekstem i konsytuacją. W podejściu onomazjologicznym najpierw łączymy ze sobą te wszystkie komponenty semantyczne, a potem dopasowujemy odpowiedni rodzajnik. W tym ujęciu, rodzajnik sam z siebie nie ma znaczenia; jest jedynie refleksem znaczenia całej syntagmy nominalnej uwikłanej w tekst i sytuację mówienia. Podstawową regułą użycia rodzajnika określonego jest osiągnięcie przez syntagmę nominalną znaczenia jedyności. Zdarza się to wtedy, gdy syntagma nominalna jest opisem jedynego obiektu. Co do liczby mnogiej, chodzi o wytyczenie takich zbiorów, które nie pozostawiają na zewnątrz ani jednego ze swoich elementów (zbiory całkowite). W pozostałych przypadkach używamy rodzajnika nieokreślonego.

Teraz przejdziemy do dokładniejszego przedstawienia parametrów, od których zależy wybór między rodzajnikami określonym, nieokreślonym i zerowym, czyli brakiem rodzajnika.

2.1. Znaczenie rzeczownika fundującego syntagmę nominalną prostą

Chodzi o przypadek, w którym syntagma nominalna składa się z jednego rzeczownika, który ma być poprzedzony odpowiednim rodzajnikiem. Aby to zrobić, należy najpierw odpowiedzieć na następujące pytanie: „Do jakich rodzajów nazw należy dany rzeczownik?” Oto ich klasyfikacja:

- a) nazwy jednostkowe *vs* nazwy ogólne (*terre* – *ziemia* *vs* *maison* – *dom*, *intelligence* – *inteligencja* *vs* *voyage* – *podróż*)
- b) nazwy przedmiotowe *vs* nazwy abstrakcyjne (*découvreur* – *odkrywca*, *découverte* – *odkrycie* *vs* *découverte* – *odkrycie*)
- c) nazwy policzalne *vs* nazwy niepoliczalne (*café* – *kawa* *vs* *table* – *stół*)
- d) nazwy pospolite *vs* nazwy własne (*montagne* – *góra* *vs* *Paris* – *Paryż*)

Forma nie zawsze pozwala na wierne oddanie znaczenia. Przykładowo, nazwa *découverte* (*odkrycie*) jest nazwą przedmiotową, gdy znaczy ‘coś, co zostało odkryte’, zaś nazwą abstrakcyjną, gdy znaczy ‘to, że ktoś coś odkrył’. Podobnie *café* (*kawa*) jest nazwą niepoliczalną, gdy oznacza rodzaj cieczy, a policzalną, gdy oznacza pewną ilość kawy, czyli gdy jest użyta np. przez kelnera (policzalność jako wymóg pragmatyczny).

W cytowanych przykładach nie podajemy rodzajników, gdyż większość nazw może jeszcze wejść w zależność z ko-tekstem i konsytuacją. Rodzajnik określony będzie użyty przede wszystkim przed nazwami jednostkowymi. Użycie rodzajnika przed nazwami własnymi podlega regułom skonwencjonalizowanego uzusu. Nie zależy ono od znaczenia, gdyż nazwy własne, wyłączając figury metonimii i antonomazji, nie mają znaczenia.

2.2. Znaczenie syntagmy nominalnej złożonej

Powstaje pytanie, czy dochodzimy do jedyności, gdy łączymy ze sobą różne elementy konstytuujące daną syntagmę nominalną. Ograniczymy się tutaj do dwóch przykładów.

Dodając do nazwy o znaczeniu relacyjnym *père* (ojciec) rozwinięcie *de Mozart* (*Mozarta*), dochodzimy do jedyności, a zatem do użycia rodzajnika określonego (*le père de Mozart*). Jedyność wynika z relacji „jeden do jednego lub jeden do wielu”. W syntagmie nominalnej *un habitant de Cracovie* (*mieszkaniec Krakowa*) mamy do czynienia z inną relacją. Chodzi tu o relację wielu do jednego, co powoduje użycie rodzajnika nieokreślonego.

Dodając do nazwy jednostkowej *ciel* (*niebo*) rozwinięcie *de plomb* (z *ołowiu*, *ołowiane*), dochodzimy do znaczenia niejednostkowego: ‘subiektywnego oglądu nieba’. Takie znaczenie pociąga za sobą użycie rodzajnika nieokreślonego (*un ciel de plomb*). Zaś nazwa *ciel* (*niebo*) zachowuje znaczenie jedyności, gdy jest określona za pomocą przymiotnika *bleu* (*niebieski*), którego znaczenie można uznać za wynikające z definicji *nieba*. Wtedy używamy rodzajnika określonego (*le ciel bleu*).

Relacje między elementami tworzącymi syntagmę nominalną zostały dokładnie opisane przez prof. Karolaka. Chodzi tu też o kalkulowanie znaczenia syntagmy nominalnej, która jest rozwinięta przez zdanie względne, co tutaj pomijamy.

2.3. Miejsce syntagmy nominalnej w zdaniu

Prof. Karolak rozróżnia dwie pozycje: argumentową (podmiot, dopełnienia i okoliczniki obligatoryjne) (5) i predykatową (orzecznik) (6):

(5) J'	ai acheté	une	pomme.
ja	kupiłem	NIEOKR.	jabłko

(6) Il	est		étudiant
on	jest	Ø	studentem

Co do pozycji argumentowej, podlega ona regułom wymienionym w poprzednich punktach oraz pewnemu parametrowi, o którym mówi następny punkt; natomiast syntagma nominalna w pozycji orzecznika rządzi się osobnymi regułami. Jak widać na podstawie przykładu (6), regularnie pomija się rodzajnik.

2.4. Wartość szczegółowa lub generyczna pozycji argumentu

Dodajmy istotny parametr do punktu 2.3. Prof. Karolak wprowadza rozróżnienie pomiędzy pozycją o wartości szczegółowej a pozycją o wartości generycznej. Na tę wartość wpływa odniesienie czasowe czasownika otwierającego pozycje argumentowe. Gdy czasownik zapewnia to odniesienie, otwiera pozycję argumentową o wartości szczegółowej, a gdy go nie zapewnia, o wartości generycznej, jak to widzimy odpowiednio w poniższych przykładach:

(7) J' ai rencontré un homme.
ja spotkałem NIEOKR. człowiek

(8) Cet écrivain aime l' homme.
ten pisarz kocha OKR. człowiek

W (7) czas przeszły dokonany gwarantuje odniesienie czasowe, czego nie może dokonać czas teraźniejszy. Stąd wynika różnica w wyborze rodzajnika. Prof. Karolak zauważa, że czas teraźniejszy jest dwuznaczny pod tym względem. Może mieć albo nie mieć odniesienia do momentu mówienia, jak to obserwujemy odpowiednio w poniższych przykładach.

(9) Un chat miaule.
NIEOKR. kot miauczy

(10) Le chat miaule.
OKR. kot miauczy

Zdanie (9) jest wypowiedziane np. w kontekście *Styszales?* Ponadto może mieć w języku potocznym formę nieciągłą *Il y a un chat qui miaule*. Tą sekwencją nie można zastąpić (10), gdyż miauczenie oznacza tu definicyjną cechę kota. Dokładna reguła mówi, że w (10) używamy rodzajnika określonego lub nieokreślonego, a w (9) jedynie nieokreślonego. Z braku miejsca pomijamy dokładniejsze wyjaśnienia.

2.5. Miejsce syntagmy nominalnej w tekście i w dyskursie

Prof. Karolak pisze, że jeśli użyto rodzajnika określonego pomimo braku znaczenia jedyności syntagmy, to znaczy, że ten rodzajnik sugeruje „poszukiwanie” uzupełnień tego znaczenia w ko-tekście lub w sytuacji mówienia. Chodzi tutaj o tzw. „nazwy kontekstowe”, jak to widać w poniższym przykładzie:

- (11) Nous avons visité une église. L'édifice était grandiose.
 my zwiedziliśmy NIEOKR. kościół OKR. budowla była okazała

Rodzajnik określony ma funkcję anaforyczną, czyli odniesienia do kontekstu wcześniejszego. Zatem *l'édifice* należy interpretować jako *'l'église que nous avons visitée'* ((ten) kościół, który zwiedziliśmy). Rodzajnik określony sugeruje tu treść znajdującą się poza syntagmą nominalną, dostarczoną przez tekst wcześniejszy. Ta treść może być w ogóle niewyrażona, lecz dana przez sytuację mówienia:

- (12) Est-ce que tu as vu le chat ?
 czy ty widziałeś okr. kota

Rodzajnik określony może być użyty jedynie w odniesieniu do rozmówcy, który ma taką wiedzę o danym kocie, która pozwoli mu na jego zidentyfikowanie (jedyne obiekty w konsytuacji). Nie zadamy tego pytania sąsiadowi albo komuś obcemu spotkanemu przed domem. Wtedy należy użyć zaimka dzierżawczego *mon* (*mojego*) lub rodzajnika nieokreślonego, gdyż tacy rozmówcy nie charakteryzują się wspólnotą odniesień do obiektów pozajęzykowych.

3. Teoria aspektu

Głównym przesłaniem prof. Karolaka było pokazanie aspektologom, że nie ma zasadniczo różnicy między aspektem gramatycznym a leksykalnym (*Aktiosart*). Innymi słowy, zarówno leksemy werbalne (w formie rdzenia czasownika, czy innej), jak i morfemy aspektowo-czasowe podają takie same informacje dotyczące sposobu wykonania czynności. Jedne i drugie dają się zatem opisać za pomocą tych samych komponentów semantycznych o znaczeniu aspektowym. Prof. Karolak proponował dwa komponenty: ciągłość i zdarzenie, czyli brak ciągłości. Są one zespolone z treścią czasownika i np. czasowniki *chorować* czy *pracować*, oprócz swojego znaczenia leksykalnego, reprezentują ciągłość⁴, zaś cza-

⁴ Podaję właśnie te przykłady, żeby pokazać różnicę między klasyfikacją Karolaka a Vendlera (1957). Prof. Karolak uważa, że różnica między czasownikami stanu (*state verbs*) a czasownikami czynności nietelicznej (*activity verbs*) nie ma charakteru aspektowego.

sowniki *wybuchnąć* czy *spotkać* reprezentują nieciągłość. Te ostatnie abstrahują od trwania. Sformułowanie „abstrahować od trwania” jest ważne, bo pozwala prof. Karolakowi na niepowtarzanie błędów logicznych popełnianych przez niektórych aspektologów, którzy piszą przykładowo, że punkt początkowy czynności „spotkania” pokrywa się z punktem końcowym.

W celu sformalizowania tych dwóch komponentów aspektowych, prof. Karolak proponuje odpowiednie formuły zawierające symbol P , oznaczający zmienną predykatową. Do tych formuł dodaje schemat graficzny: linia pozioma oznacza ciągłość (trwanie), a linia pionowa – abstrahowanie od trwania.

(13) *aspekt ciągły*

TRWA P / DZIEJE SIĘ P

(13a) —————

(14) *aspekt nieciągły*

ZDARZYŁO SIĘ P / STAŁO SIĘ P

(14a)

|

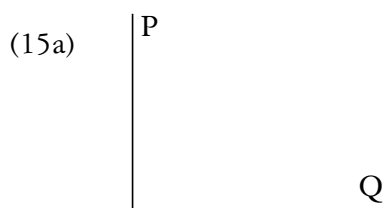
Zastosujmy formułę (13) do czasownika *chorować*. Czasownik ten uszczegóławia zmienną P : *trwa chorowanie / choroba*. Formuła (14) odnosi się np. do czasownika *spotkać*, który oznacza, że *stało się to, że ktoś kogoś spotkał*.

Większość czasowników ma jednak bardziej złożone znaczenie aspektowe. Jest ono wynikiem kombinacji komponentów ciągłego z nieciągłym, co nazywa się w tej teorii „konfiguracjami aspektów”. Najpierw podam przykłady takich konfiguracji, które są wyrażone samym leksemem, a następnie takie, które powstają na skutek połączenia leksemu werbalnego z morfemem aspektowo-czasowym.

3.1. Konfiguracje aspektowe wyznaczone leksemem werbalnym

Pokażemy konfiguracje aspektowe na jednym przykładzie. Kiedy łączymy komponent ciągły z nieciągłym, możemy otrzymać znaczenie inchoatywności. Formuła zawiera zatem dwie zmienne predykatowe: P i Q . W formule (15) widać ponadto kolejność tych komponentów: zdarzenie poprzedza trwanie. Istotną rzeczą jest też to, że zdarzenie dominuje nad trwaniem. Zaznaczyłam to w formule za pomocą podkreślenia komponentu dominującego, a w schemacie graficznym za pomocą wytłuszczenia odpowiedniej linii.

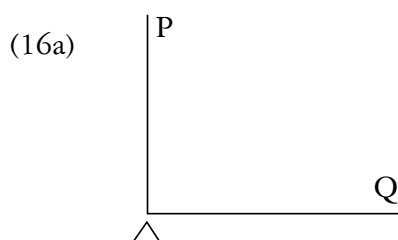
- (15) konfiguracja inchoatywna
zdarzyło się p takie, że dzieje się / trwa Q

Ta konfiguracja może być zilustrowana czasownikiem francuskim *disparaître(re)* (zniknąć), gdyż oznacza, że ‘stało się coś takiego z X-em, że X-a nie ma w danym miejscu’.

Prof. Karolak utworzył podtyp tej konfiguracji i nazwał go „konfiguracją rezultatywną”. Odnosi się on do czasowników mających znaczenie kauzatywne, takich jak: *tuer* (zabić). Znaczenie kauzatywne jest zaznaczone w formule przy pomocy *spowodować*, a w schemacie graficznym przy pomocy małego trójkąta.

- (16) konfiguracja rezultatywna
stało się p, które spowodowało, że dzieje się / trwa q

W przeciwieństwie do Antinucci i Gebert (1977), prof. Karolak nie uważał znaczenia kauzatywnego za istotne w analizie aspektowej czasownika (cf. Karolak 1996, 2005). Zarówno w pojęciu „śmierci” (niekauzatywnym), jak i pojęciu „zabicia” (kauzatywnym) dominuje zdarzenie nad trwaniem, które wynika z tego zdarzenia. Powiedzmy, że to, co wynika ze zdarzeń „śmierci” czy „zabicia”, to nieistnienie na tym świecie. Prof. Karolak opatrzył obydwie tą samą etykietką: „konfiguracja konkluzywna”. Ta identyczność znaczenia aspektowego jest czasem podkreślana przez bliskość formalną, jak to widać w cytowanych poniżej przykładach konfiguracji konkluzywnej:

- (15b) Un passant *s’est arrêté*
 Pieszy się zatrzymał.
 (16b) Un agent de police *a arrêté* un passant.
 Policjant zatrzymał pieszego.

Różnica formalna pomiędzy *zatrzymać się* (konfiguracja inchoatywna) a *zatrzymać* (konfiguracja rezultatywna) jest widoczna poprzez obecność zaimka *się* w czasowniku o znaczeniu inchoatywnym.

3.2. Konfiguracje aspektowe polimorfemiczne

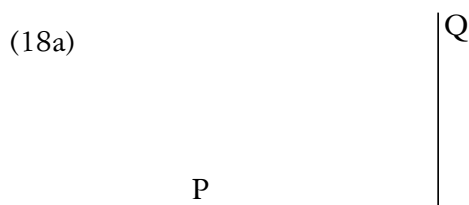
Zgodnie z założeniem, że nie ma istotnej różnicy między aspektem leksykalnym a gramatycznym, konfiguracje aspektowe mogą być także tworzone na skutek łączenia znaczenia aspektowego leksemu werbalnego z morfemem aspektowo-czasowym. Zilustrujemy to wyżej omówioną konfiguracją inchoatywną. Czasownik francuski *compr(endre)* (rozumieć) nie oznacza konfiguracji aspektów: jest czasownikiem prostym o znaczeniu ciągłym. Jednak, gdy dodamy do niego morfem czasu przeszłego *passé simple* lub *passé composé* preterytalnego⁵, to dodamy tym samym komponent nieciągły, gdyż są to czasy przeszłe dokonane (perfektywne⁶).

- (17) Après un moment, il *comprit* / *a compris*.
Po chwili, zrozumiał.

Zauważmy, że w konfiguracjach polimorfemicznych, komponent dominujący jest wyrażony przez morfem gramatyczny, a nie przez leksem. Innymi słowy, znaczenie 'stało się' oddaje morfem czasu przeszłego dokonanego (por. (15)).

Pokażmy też konfigurację, która jest lustrzanym odbiciem konfiguracji z przykładu poprzedniego: morfem czasu przeszłego dodany do leksemu werbalnego powoduje znaczenie limitatywności. Jak widać poniżej, w schemacie graficznym komponent nieciągły nie poprzedza komponentu ciągłego, lecz po nim następuje.

- (18) konfiguracja limitatywna
działo się *p* i stało się *q* takie, że już nie dzieje się *p*

Zilustrujemy to czasownikiem francuskim *fumer* w czasie przeszłym dokonanym (PRZESZ. DKN.), który w tłumaczeniu polskim nie odpowiada tej samej konfiguracji aspektów:

- (19) Elle a fumé jusqu'à son mariage.
ona palić PRZESZ. DKN. aż do ślubu
(*Palila aż do ślubu*).

⁵ Czas *passé composé* ma też znaczenie perfektywne, czyli oznacza stan wynikający z czynności wyrażonej przez czasownik.

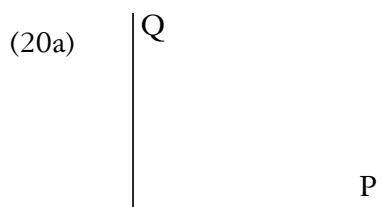
⁶ Odróżniam dwa terminy: *perfektywny* (dokonany) i *perfektowy* (w relacji do *perfectum*).

W języku polskim forma *palila* powtarza ciągłość rdzenia *pal-*, gdyż nie łączy się tutaj z morfemem perfektywnym. Skądinąd *zapalila* nie ma znaczenia limitatywności tylko inchoatywności: umieszcza nieciągłość jako pierwszy komponent w kolejności. Prof. Karolak pisze, że w polskich zdaniach podobnych do (19), tylko wyrażenia kontekstowe mogą wyrazić komponent nieciągły *Q*. Tutaj czyni to wyrażenie przysłówkowe *aż do ślubu*. Natomiast w języku francuskim *jusqu'à son mariage* powtarza, a raczej uściśla ten komponent.

Dodajmy jeszcze jeden przykład konfiguracji, która się przejawia, według prof. Karolaka, jedynie w czasie przeszłym złożonym *passé composé* o znaczeniu *perfectum*⁷. Jej schemat graficzny przypomina konfigurację inchoatywną, lecz dominantą jest tutaj trwanie *P*, które oznacza stan wynikający ze zdarzenia *Q*.

(20) Konfiguracja perfektowna (*perfectum*)

trwa *p* / dzieje się *p* , które jest rezultatem *q*

Prof. Karolak ilustruje ją przykładami, takimi jak:

(21) Tu *as bien dormi*?

Czy dobrze *spaleś*?

(22) Il *a plu*

Padalo.

(23) Tu *as lu* ce livre ?

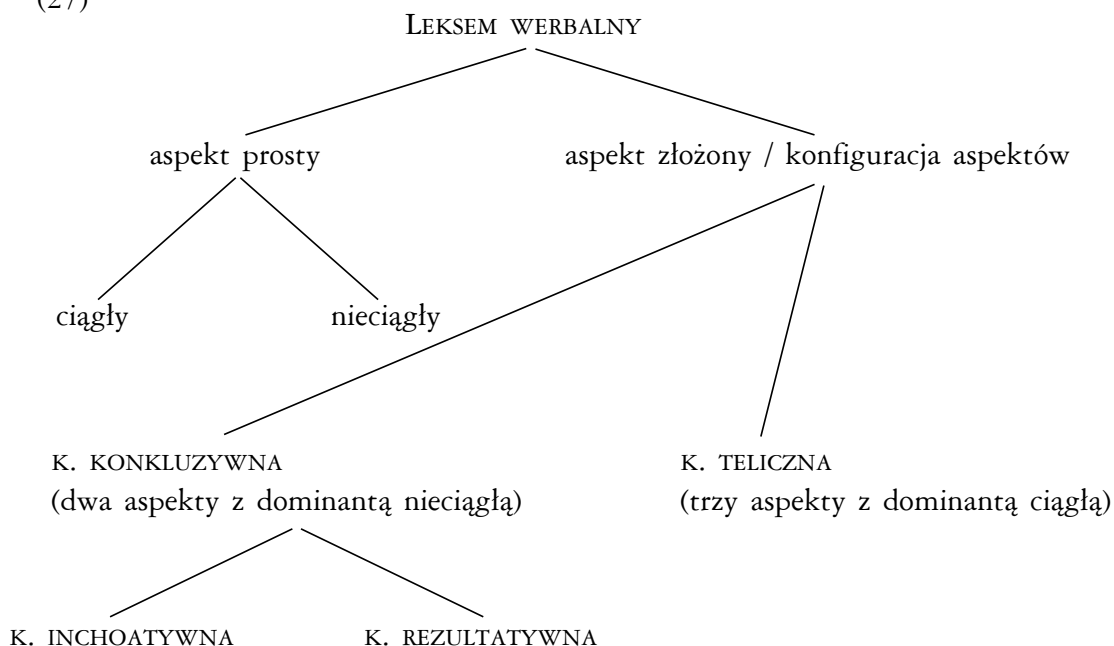
Czytałeś tę książkę ?

We wszystkich tych przykładach znaczenie rezultatywne jest inferowane⁸. Dlatego też musimy dociekać, jaki był cel komunikacyjny lokutora: możliwe, że w (21) chodzi o dobre samopoczucie, w (22) o mokrą ulicę, a w (23) o znajomość treści książki. W konfiguracji perfektownej prof. Karolak wprowadził rozróżnienie na dwa podtypy: *perfectum* rezultatywne i *perfectum* egzystencjalne. Ten pierwszy jest przedstawiony w (20), a teraz przejdziemy do drugiego. Formuła *perfectum* egzystencjalnego zawiera odniesienie do momentu mówienia (T_0). Nasz schemat graficzny jest siłą rzeczy nieudolny ze względu na trudność przedstawienia informacji 'co najmniej raz w interwale ograniczonym przez T_0 '.

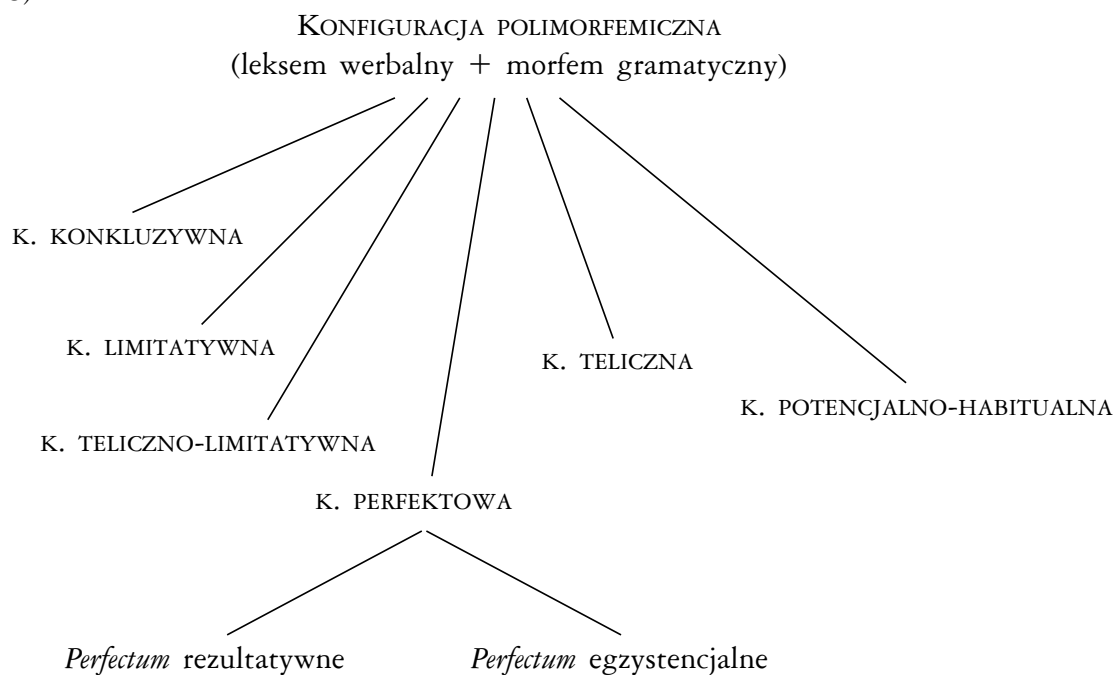
⁷ Niektórzy badacze opisują znaczenie perfektowne dla wszystkich form złożonych czasów francuskich, zatem też dla *plus-que-parfait* i *futur antérieur*.

⁸ Dodajmy, że zdanie francuskie *Marie est sortie* (Maria wyszła) w znaczeniu 'Marii nie ma (teraz)', też wyraża konfigurację perfektowną. Wydaje się, że tutaj rezultat jest implikowany przez znaczenie leksykalne, a nie inferowane (cf. Apothélos & Nowakowska 2010).

(27)

(28)

Na koniec, należy podkreślić to, że teoria aspektu prof. Karolaka pozwala rozwiązać tzw. „konflikt” między znaczeniem aspektowym leksemu i morfemu czasownikowego. Jak to pokazaliśmy omawiając konfigurację inchoatywną w punkcie 3.3., leksem może się różnić od morfemu znaczeniem aspektowym. Taki „konflikt” widać też w następującym przykładzie:

- (29) Après trois semaines de séjour à Londres il *a parlé* l'anglais.
Po trzytygodniowym pobycie w Londynie, *zaczął mówić* po angielsku.

Tutaj leksem *parl(er)* (*mówić*) o aspekcie ciągłym, łącząc się z morfemem czasu przeszłego dokonanego *passé composé* (preterytalnego), tworzy złożone znaczenie początku trwania czynności mówienia (konfiguracja inchoatywna). Taki „konflikt” nie pojawia się, gdy ten sam leksem łączy się z morfemem czasu przeszłego niedokonanego *imparfait*:

- (30) Il *parlait* trop vite, je ne pouvais pas le suivre.
Mówił za szybko, nie rozumiałem, co mówił.

Tutaj znaczenie morfemu czasu niedokonanego *imparfait* powtarza znaczenie ciągle zawarte w leksemie. Zatem nie tworzy konfiguracji aspektów.

4. Podsumowanie

Myśl prof. Stanisława Karolaka charakteryzuje się wiarą w możliwość zbudowania modelu opisu języka, modelu spójnego, niesprzecznego i prostego według założenia Hjelmsleva. Takie podejście do badań nad językami polega na precyzji myślenia i, co za tym idzie, na wprowadzeniu precyzyjnych kategorii. To, że fakty językowe czasem nie mają precyzyjnego znaczenia, nie oznacza, że badacz może się posługiwać „rozmytymi” kategoriami.

Ponadto, w tworzeniu tych kategorii prof. Karolak nie ograniczył się do budowania sensu złożonego z komponentów prostych. Jego rozważania nie były ograniczone przez *langue*. Chęć powiedzieć, że rozumiał konieczność wprowadzenia pragmatyki do opisu znaczenia. Zarówno w teorii determinacji, jak i aspektu wprowadził istotne elementy sytuacji mówienia. Były nimi m.in. wspólna wiedza uczestników komunikacji czy punkt odniesienia czasowego w stosunku do momentu mówienia. W swoim opisie znaczenia nie pominął znaczenia *implicite*. W referowanych powyżej teoriach *implicite* pojawia się wtedy, gdy znaczenie jest dane pragmatycznie (wspólnota odniesień i wiedzy interlokutorów) czy też wtedy, gdy lokutor mówi o czynności przeszłej, ale ma na myśli jej aktualny rezultat (konfiguracja perfektowa).

Bibliografia

- Antinucci F., Gebert L., 1977, Semantyka aspektu czasownikowego, *Studia Gramatyczne* I, 7–44. (wersja włoska: Antinucci F., Gebert L., 1975–6, L'aspetto verbale in polacco, *Ricerche slavistiche*, 22–23, 5–60).
- Apothéloz, D., Nowakowska, M. 2010, La résultativité et la valeur de parfait en français et en polonais. *Cahiers Chronos*, 21, 1–23. (= E. Moline & C. Vetters, éds, *Temps, aspect et modalité en français*, Amsterdam & New York, Rodopi, 2010).
- Comrie B., 1976, *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*, London–New York – Melbourne : Cambridge University Press.
- Dahl, Ö. 1985. *Tense and aspect systems*. Oxford: Blackwell.
- Karolak S., 1989, *L'article et la valeur du syntagme nominal*, Paris: PUF.
- Karolak S., 1990, *Kwantyfikacja a determinacja w językach naturalnych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak S. 1996. O semantyce aspektu (w dwudziestą rocznicę rozprawy F. Antinucciego i L. Gebert „Semantyka aspektu czasownikowego”). *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, LII, 9–56.
- Karolak S., Nowakowska M. 1999, *Jak stosować rodzajnik francuski. Część 1*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Karolak S., 2001, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*, Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Karolak S. 2002, *Gramatyka kontrastywna przedimka (rodzajnika) francuskiego i angielskiego*, Częstochowa: Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”.
- Karolak S. 2004, *Rodzajnik francuski w ujęciu funkcjonalnym*, tom 1, Kraków: Collegium Columbinum.
- Karolak S., 2005, *Semantyka i struktura aspektu w językach naturalnych*, Kielce: Wyższa Szkoła Umiejętności w Kielcach.
- Karolak S., 2007, Wyrażenia predykatywne orzeczeniowe, in: *Składnia francuska o podstawach semantycznych*, tom 1, Kraków: Collegium Columbinum, 33–54.
- Nowakowska M., 2004, *Rodzajnik francuski w ujęciu funkcjonalnym*, tom 2, Kraków: Collegium Columbinum.
- Pozierak-Trybisz I, 2007, *Składnia francuska o podstawach semantycznych*, tom 2, Kraków: Collegium Columbinum.
- Vendler Z., 1957, Verbs and Time, *The philosophical review*, LXVI, 143–160.